

Türk Ulusal Kimliğinin Kurucu Bir Ögesi Olarak Kolektif Bellek: Okul Ders Kitaplarında Çanakkale Savaşı Anlatıları

Collective Memory as the Constructive Element of Turkish National Identity: Gallipoli Wars Narratives in Educational Textbooks

Ali GENÇOĞLU, Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, E-posta: aaligencoglu@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

Kolektif Bellek,
Kültürel Bellek,
Ulus, Çanakkale
Savaşları,
Halbwachs,
Assmann.

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de ulusal kimliğin inşasında ve sürdürülmesinde kolektif belleğin rolünün resmi tarih yazımı göz önünde bulundurularak incelenmesidir. Bu bağlamda, Türkiye’de örgün eğitim kurumlarında okutulan kitaplarda Çanakkale savaşı anlatıları ele alınacaktır. Böylelikle, bir kolektif birlik olan ulus kavramının öngördüğü ulusal kimliğin kurulması ve yeniden üretilmesinde kolektif belleğin nasıl işlevsel olarak kullanıldığı ve ne gibi kaynaklar sağladığı ortaya konacaktır. Buna ek olarak kolektif bellek kavramının günümüz siyasal ve sosyal düşünceleri çerçevesinde şekillenen yapısına odaklanılacaktır.

Keywords:

Collective Memory,
Cultural Memory,
Nation, Gallipoli
Wars, Halbwachs,
Assmann.

Abstract

The main aim of this study is to investigate the role of collective memory in construction and reproduction of national identities in Turkey considering the official historiography. In this context, the narratives of Gallipoli Wars in textbooks used in educational institutions are examined. Thus, it is a primary objective of this study to reveal the functional use of collective memory and the types of sources it provides in the process of construction and reproduction of the national identity which is projected by the concept of ‘nation’, which is also a collective unity. Additionally, one of the main focus point remains as the structure of the collective memory concept which is shaped by current social and political movements.

Giriş

Bu çalışma kapsamında öncelikle kolektif bellek kavramının kuruluşu ve işleyişinde etkili olan değişkenler üzerinde durulacaktır. Kolektif bellek kavramının özellikle kolektif birliklerin öngördüğü kimliklerin kurulması ve işleyişi için ne derece işlevsel olduğu gösterilecektir. Buradan hareketle bir kolektif birlik olarak ele alınacak ulus ve ulus-devlet kavramının oluşumu ve sürdürülmesinde ulusun kolektif bellek anlatılarının nasıl bir işlevselliğe sahip olduğu ortaya konmaya çalışılacak, bir ulusal kimliği işaret eden, ulusal tarihe mal edilen bellek anlatılarının önemi üzerinde durulacaktır. Nihai olarak, bu kavramsal çerçeve dâhilinde ele alabileceğimiz Türk ulusal kimliğinin oluşumu ve sürdürülmesinde Çanakkale Savaşı'nın kurucu rolünün özellikle altı çizilecektir. Çalışmayı yaparken inceleme alanını ilk ve ortaöğretimde okutulan ders kitaplarında Çanakkale Savaşı ile ilgili kısımlar oluşturmaktadır. Ders kitapları, ulusun kolektif belleğini şekillendiren en önemli bellek taşıyıcılar olarak ele alınmaktadır. Ele alınan ders kitaplarındaki Çanakkale Savaşı anlatıları nitel bir araştırma yöntemi olan söylem analizi metodu aracılığıyla incelenecek, böylelikle anlatılar içerisinde ulusal kimliğe yönelik yapılan atıflar ortaya çıkarılacaktır.

Kolektif Belleğin Kavramsallaştırılması: Belleğin 'Şimdiye' ve 'Sosyal Olana' Ait Oluşu

Belleği, “geçmişin şimdi içinde yaşadığı yer” olarak görebiliriz. “Geçmiş zihnimize bir düşünce olarak belirmez, o artık yaşanan anda ve şimdide bulunmaktadır” (Karadağ, 2008:1). Bir diğer ifadeyle Bilgin'e göre “hatırlamak ya da unutmak bizi 'şimdi' ilgilendirenleri ayıklamak, diğerlerini budamaktır” (Bilgin, 2013: 24). Assmann bu noktada daha genelleştirilmiş bir bakış açısı ortaya koyarak, geçmişin ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde ortaya çıkacağını ifade etmektedir. (bk. Assmann, 2015: 39). Boyer ise, şimdi kavramına bağlanan belleğin, faydalanma fonksiyonu ifade ettiği için gerçekleştiğini ifade etmektedir: “Organizmalar, geçmiş olaylardan ancak bu olaylara özgü *olmayan* ve gelecekte de yararlı olabilecek nitelikler çıkarabildikleri ölçüde geçmişten bir şeyler öğreniyorlar gibi görünmektedirler” (Boyer, 2015: 7).

“Kendi geçmiş kavrayışımızın, bugünün problemlerini çözmek için kullandığımız zihinsel imajlardan etkilendiğine ve böylelikle kolektif belleğin esasen bugünün ışığında geçmişi yeniden inşa etmek olduğuna değinen ilk sosyolog tartışmasız Halbwachs'tır” (Coser, 1992: 34). Halbwachs, yazdığı *On Collective Memory (Kolektif Bellek Üzerine)* isimli kitabıyla daha sonra bu alan üzerinde çeşitlenecek (kültürel bellek/ulusal bellek/toplumsal bellek/kamu belleği) bellek çalışmalarının öncüsü ve kurucusu kabul edilmektedir. Ona göre “bizler hayatımızın her döneminden anılarımızı muhafaza etmekteyiz ve bunlar sürekli olarak yeniden üretilmektedir; sürekliliği olan bu ilişki tarafından üretilen anılar bizim kendi kimlik duygumuzu pekiştirmekte ve bu kimliği kalıcılaştırmaktadır” (Halbwachs, 1992: 51). Burada Halbwachs'ın ifade etmek istediği en basit haliyle insan zihninin kendi anılarını toplum baskısı altında yeniden inşa ettiğidir (bk. Halbwachs, 1992: 51). Buradan hareketle geçmişin hatıralarının çoğunlukla diğer bireylerle paylaştığımız deneyimleri ve olayları içerdiğinden bahsedebilir, toplum

içerisindeki birçok durumda hatırlama eyleminin sosyal bir olay olduğu iddia edebiliriz (bk. Barnier&Sutton, 2008: 177).

Halbwachs'ın öncüsü olduğu hatırlama ve unutma eylemlerinin üzerindeki toplumsallık görüşünün geldiği noktanın aşırılığına işaret eden yazarlar dahi algılamayla ilgili birçok araştırmannın, toplumdaki anlatılar, çerçeveler, deyimler, yorumlar gibi birbirleriyle oldukça yakın ilişkili sosyal yapıların bireylerin kişisel belleğini inşa etmede yer aldıklarını gösterdiğini kabul etmektedirler (bk. Langenbacher, 2010: 26). Assmann, psikoloji alanındaki çalışmaların genel olarak şu sonuca ulaştığını işaret etmektedir: “Bireysel hatırlama, kendisini ilk uyaran şeyi saf ve sabit bir halde korumaz; bu durum daha ziyade, değişen günümüz şartları içerisinde devamlılık arz eden yeniden işleme ve inşa etme sürecidir” (Assmann, 2008: 53). Burada dinamik olarak inşa edilen anıların toplum süzgecinden geçtikten sonraki hallerinin bireylerin tek başına hatırladıklarından farklılaşmaya başladıkları ifade edilmekte, grup içi iletişimin önemi vurgulanmaktadır (bk. Harris &Paterson&Kemp, 2008: 215).

Yukarıdaki ifadelerden hareketle Halbwachs'ın öncüsü olduğu kolektif bellek kavramının iki temel özelliğini şöyle sıralayabiliriz: kolektif bellek bugünün ihtiyaçları karşısında ve bugünün etkisiyle geçmişe yönelik bir geri çağırma aracılığıyla inşa edilmektedir ve bu inşa pratiği tartışmasız bir şekilde sosyal boyutları olan bir inşa pratiğidir. Ek olarak yukarıda bugüne ait olma ve sosyal olarak kurulma özelliklerinin bireyleri ortak kimlik çerçevesinde bir kolektif birime eklediği ve böylelikle grup veya toplum için kurucu bir rol oynadığı da belirtilmektedir. Kolektif bellek vasıtasıyla “geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki bir köprü kurar, insanın zamanda kök salmasını sağlar, kimliğinin oluşmasında zaman döngüsü içerisinde insanın varoluşu için kurucu, özel bir nitelik taşır” (Erdoğan, 2013: 4). Böylelikle kolektif belleğin kolektif birimler ve kolektif kimlik ile olan ilişkisi de kavramsallaştırmada önemli bir kısmı oluşturmaktadır. Bu noktada Wang'ın tanımıyla artık “Kolektif bellek sosyal olarak paylaşılan, bir mekân ve zaman içerisinde, bireylerin ve kolektif birimlerin inşa süreçleriyle ilerleyen bir bellek sistemini” işaret etmektedir (bk. Wang, 2008: 305).

Kolektif Bellek ve Kimlik İlişkisi: Kolektif Belleğin Kolektif Kimlik Oluşumu Açısından İşlevselliği

Bir önceki bölümün sonunda üzerinde durulan kimlik olgusu, Halbwachs'ın kolektif bellek kavramsallaştırmasının işaret ettiği en temel ve en popüler konudur diyebiliriz. Bu duruma yol açan, daha önce ifade edildiği gibi, kolektif belleğin şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde, bugüne göre yeniden kurulan ve örgütlenen aktif bir yapıya sahip olmasıdır (bk. Özdemirci, 2012: 29; Vural, 2011: 36). Kolektif belleğin kolektif kimlik açısından işlevsel olmasında, grup kimliğinin ve aidiyetin oluşması, grubun birliğinin ve devamlılığının sağlanması gibi hususlar başı çekmektedir (bk. Harris &Paterson&Kemp, 2008: 214).

Assmann, kolektif bellek kavramının içerdiği, bellek ve hatırlamanın öznesinin her zaman tek tek bireyler olduğunu ama anıların onları kurgulayan “çerçeveye” bağımlı

olduğunu söyleyen teorinin iyi tarafının hatırlama ile birlikte unutmayı da açıklayabilmesi olduğunu ifade etmektedir. “Bir insan -ve bir toplum- geçmişini sadece bağlantı kurduğu ilişki çerçevesinde yeniden kurabiliyorsa, bu ilişki çerçevesinin dışında kalan her şeyi unutacaktır” (Assmann, 2015: 44-45). Burada kolektif belleğin kolektif birim ve dolayısıyla onun öngördüğü kimlik açısından işlevsel, hatta kurucu yönü ön plana çıkmaktadır. “(Bellek) anılara belirli anlamlar yükleyen toplumsal bir ‘ürün’dür. Kolektif belleğin anlaşılması için toplumsal grubun ne olduğunun kavranması gereklidir... Grup, ancak katılımcıların ortak bir bakış açısı varsa var olur” (Çağla, 2007: 228). Katılımcıların ortak bakış açıları özetle bir kolektif bilinç ve kolektif kimlik inşasını işaret eder. Böylelikle tarih, bir ürün olarak kolektif kimliğin gereklerine göre inşa edilmektedir. Kolektif bellek ahlaki bir ders içermekle beraber grubu pozitif bir imajla donatma ve sosyal kimliği savunma işlevi yüklenmektedir (bk. Bilgin, 2013: 41).

Kolektif belleğin şimdiki zamanın içerisinde yer alan kolektif birim ve kimlik ile ilişkisinde ön plana çıkan bir başka husus, kolektif belleğin, kimlik inşası bakımından belirleyici olduğu kadar da belirlenen olması durumudur. “Her grup, kimlik algısı ile tutarlı bir geçmiş imajı ihtiyacı içindedir. Bu nedenle gruplar geçmişlerine seçici olarak yaklaşırlar ve mevcut kimliklerini destekleyecek öğeleri vurgularken, diğerlerini göz ardı etme eğilimindedirler” (Tezcan ve Bilgin, 2013: 75). Bu ifadelerde belirtilen dün ve bugün arasındaki belirlemeye ilişkin Müller şöyle özetler: “Belleğin gücünün günümüzü etkilemesinin ötesinde, günümüzün gücünün de belleği etkilemesi söz konusudur” (akt. Whitling, 2009: 239). Rusu için bu durum kolektif belleğin karakterindeki *retrospektif (geriye dönük)* olma zaruretinin doğal bir sonucudur. Ortaya çıkan ürün de bu yüzden eklektik özellikler barındırmaktadır:

“Kolektif bellek, bir sosyal birim tarafından, kendi geçmişini anlamlandırmak amacıyla geliştirilen ve geçmiş dönemlerin sosyal temsilini barındıran bir *retro-projeksiyonel (bugünden düne/geriye doğru tutulan bir yansıma)* sistemdir. Kolektif belleğin *retro-projeksiyonel* karakteri -ki bu geçmişin sosyal temsillerinin her zaman için geriye dönük bir yansıma/oranlama olması demektir- bu temsillerin kaçınılmaz olarak günümüzün yaygın sosyo-politik şartları, çıkarları, hedefleriyle iç içe geçmesi anlamına gelmektedir” (Rusu, 2013: 261).

Yukarıdaki ifadelerden çıkarabileceğimiz gibi dün ve bugün ilişkisi aslında bellek ve kimlik arasındaki ilişkide somutlaşmaktadır. Kimlik inşasının temel taşlarından biri olan bellek, doğal ve yansız bir alanı imleyen geçmiş kavramının şimdinin dertleriyle işlenmesi anlamına gelmektedir.¹ Bugünle devamlılık içeren ve dolayısıyla bugünle bağlantılı bir şekilde sunulan geçmişe yapılan göndermelerle kolektif birimin bugün yaşayan mensuplarının özellikleri geçmişin olumsuz yönleri çıkarılarak veya görmezden gelinerek bu tarihsel devamlılığın bir ürünü olarak gösterilmektedir (bk. Roediger III ve Zaromb ve Butler, 2015: 178; Assmann, 2008: 67). Burada bellek, grubun kendisine ait pozitif imgeler sağlama uğraşının bir aracıdır (bk. Sönmez, 2012: 34). Böylelikle, “geçmişte” yaşanma durumu yadsınır. Kimliğin oluşması, aynı zamanda grupla ilgili bazı ebedi gerçekler yaratarak bunlara kolektif bir inanma zaruretinin varsaymakta, böylelikle kolektif bellek, ebedi bir kolektif gerçekler sepetinin ve kolektif kimliğin yapıstırıcısı

¹ Halbwachs'ın kavramsallaştırmasında tarih ve bellek karşıt iki alanı işaret etmektedir. Pozitivist bir geleneğin sonucu olarak tarih tarafsız bir bilim dalı olarak görülürken, bellek, tarihin ilgilendiği alan üzerinde yer almasına rağmen bugünden düne oluşan yapısı ile günün şartlarına uygun bir geçmiş anlatısı demetini işaret eder. Bir diğer ifadeyle tarih ölü bir geçmişe aittir, kolektif bellek ise şimdiki zamanda yaşamını sürdürmektedir. Burada, geçmiş adeta bir kolektif birime ve şimdiki zamana demirlenmiş; nihai olarak yaşama geçmiş, hareket eder hale gelmiş ve bireyler tarafından tekrar ortaya sunulmaya başlanmıştır (bk. Narvaez, 2006: 54).

halini almaktadır. Kolektif bellek böylelikle bir tarihsel bilgi demeti sağlamanın ötesinde grup kimliği için araçsallaştırılmakta, kolektif kimliğin ve bu kimliğin sınırlarının belirlenmesinde hayati bir rol oynamaktadır (bk. Misztal, 2010: 28). Tüm bunların sonunda tanımlanmış olan, ebedi bir kimliktir (bk. Wertsch, 2015: 160-161).

Kolektif Belleğin Yapılaşması: Kültürel Bellek Kavramı

Kolektif belleğin yapılaşması olgusunu işaret eden bu bölümde genel itibariyle Assmann tarafından sistemleştirilen kültürel bellek kavramı bu olguyu tanımlayan temel bir referans noktasını oluşturacaktır. Jan Assmann, iletişimin yayılmış olduğu; bir diğer ifadeyle artık alan, nüfus ve zaman olarak genişlemiş toplumlarda anlam aktarımını gerçekleştirmek, geleneği sürdürmek için bir ara bellek ihtiyacının oluştuğunu işaret etmektedir. Örneğin yazı bu ihtiyacı karşılayan temel unsurlardan biridir. Politik iktidar da bu alanda icra mekanizmalarından biri olarak yerini almaktadır (bk. Assmann, 2015: 28-29). Assmann, bunu belleğin dış boyutlarından biri olarak ifade etmekte ve kültürel bellek olarak isimlendirmektedir. Bu noktada aslında Halbwachs geleneğinin temelini oluşturan belleğin dış koşullardan etkilenişi, daha açık bir ifadeyle belleğin içeriklerinin, içeriklerinin organize edilişinin, ne kadar süre muhafaza edileceğinin toplumsal ve kültürel çerçevenin koşulları tarafından belirlenişi tezi bir temel olarak ele alınmaktadır (bk. Assmann, 2015: 26-27). Bu aşamada bir çerçeve, şemsiye tanım olarak kolektif bellek, geçerliliğini korumaktadır. Kültürel bellek kavramı ise, bireysel belleğin kolektifliğini vurgulamasıyla alanda kurucu bir yer işgal eden Halbwachs'a, alan, mekân, nüfus ve dolayısıyla iletişim açısından genişleyen toplumlarda kolektif belleğin işleyişi ve işlevselliği açısından kuramsal bir analiz geliştirerek katkıda bulunmaktadır.

Assmann, kültürel bellek kavramının inceleme alanının yukarıda sözünü ettiğimiz özelliklere haiz (iletişimin yayılmış olduğu; bir diğer ifadeyle artık alan, nüfus ve zaman olarak genişlemiş) toplumlar içerisindeki “hatırlama (ya da: geçmiş bağlantısı), kimlik (ya da: politik imgeleme) ve kültürel süreklilik (ya da: gelenek oluşturma)” arasındaki bağlantı olduğunu ifade etmektedir (Assmann, 2015: 23). Yazının evrensel misyonu işte tam da bu noktada belirlemektedir. Yazı ile birlikte “belli bir dönemin geleneksel ve iletişimsel anlamının ufkunu aşabilen, aynı zamanda bireysel belleğin ya da bilincin ve iletişim alanının ötesine geçen bir bellek oluşması mümkün” olmuştur (Assmann, 2015: 30). Bir anlamda Assmann'ın dış bellek diye tanımladığı ve bireylerle taşınanın ötesinde kayda geçen ve böylelikle yapılaşmaya evirilen, bir diğer deyişle kurumsal ve yapay olarak oluşan bir belleğin mümkün kılınmasının yolu açılmıştır (bk. Assmann, 2015: 30-31). Assmann'ın meşhur iletişimsel bellek ve kültürel bellek ayırımına bu noktada değinmek gerekmektedir. “İletişimsel bellek yakın geçmişe ilişkin anıları kapsar. Bunlar kişinin çağdaşları ile paylaştığı anılardır. Bunun en tipik örneği kuşağa özgü bellektir. Bu bellek tarihi olarak grupla bağlantılıdır, zamanla oluşur ve zamanla yok olur; daha açık ifade edersek taşıyıcıları ile sınırlıdır” (Assmann, 2015: 58). Bu haliyle iletişimsel bellek gayri resmi, organik belleklerde canlı anıları işaret eden, doğal iletişim çevresinde serpiyen bir bellek türüdür. Kültürel bellek ise “gündelik olmayan olayları hatırlama organıdır. İletişimsel bellekten ayrıldığı en önemli nokta ise biçimlendirilmiş olması ve

törenselliğidir” (Assmann, 2015: 67). İşte yazı bu biçimlendirilmenin gerçekleştirilmesi hususunda çığır açıcı bir rol oynamaktadır.

Assmann’ın üzerinde durduğu bir diğer konu da kültürel bellek ile iktidar arasındaki ilişki biçimidir. İktidar olgusu, esasen bu çalışma bağlamında öne sürdüğümüz kolektif belleğin kolektif kimlik ve kolektif birim için işlevsellik bağını yaratan ve sürdüren, kültürel bellek açısından baktığımızda ise kültürel sembollere bu görevi kazıyan gizli bir el gibi işlemektedir. Böylelikle belleğin yapılaşması ile iktidar ilişkisi, bir kapsayıcı tanım olan kolektif belleğin şimdilik özelliğine, bir diğer deyişle günümüz sosyo-politik şartlarından yola çıkılarak oluşturulmaya gayret edilen, gelecek tahayyülünü içine alan, nihai olarak da tüm bunlar doğrultusunda geçmişe doğru kurulan bir projeksiyon oluşu özelliğine içkindir. Daha önce Rusu’ dan hareketle bu durum, kolektif belleğin retrospektif olma zorunluluğu olarak ifade edilmişti. Assmann da belleğin yapılaşma sürecini ve iktidar ile ilgili bağını bu özellikleri göz önüne alarak ortaya koymuştur:

“Kuşkusuz iktidarın köken ihtiyacı vardır. Biz bunu, incelediğimiz olgunun *geriye dönük (retrospektif)* yönü olarak adlandırmak istiyoruz. İktidar ve hatırlama arasındaki ittifakın bir de *ileriye dönük (prospektif)* yanı vardır. Hükümdarlar sadece geçmişi değil aynı zamanda geleceği gasp ederler, hatırlanmak isterler, kendilerini unutturmayacak işler yaparlar, bu eylemlerinin anlatılması... en azından arşivlenmesi için çaba gösterirler. İktidar ‘kendisine geriye yönelik meşruluk ve ileriye dönük ebedilik kazandırır’” (Assmann, 2015: 79).

İktidar ve kolektif belleğin işleyişi ilişkisi açısından Assmann’ın üzerinde durduğu nokta ise daha önce kolektif belleğin anlatsal özellikleri dâhilinde ortaya koyulanlara benzer, ancak yapılaşmanın bu duruma kattığı daha açık ve yoğun sonuçlardır. Kaydedildike, dışa alındıkça, yapılaştıka, kurumsallaştıkça “hatırlamanın binlerce yıl öncesine kadar varabilen yeni pozitif biçimleri” ortaya çıkar, ancak “sansür, yok etme, değiştirme ve tahrif etme yolu ile dışlama ve dışlayarak unutturmanın negatif biçimleri aynı olgunun sonuçlarıdır” (Assmann, 2015: 30).

Sonuç olarak, kültürel bellek kavramının işaret ettiği yapılaşma olgusuyla daha kurumsal bir görünüme kavuşan kolektif belleğin genel özelliklerini başlıklar halinde sıralarsak şunları ifade edebiliriz: Geçmiş ve geleceğe referans veren, zamansal açıdan çok yönlü bir süreçtir. Sosyo-kültürel bir yapıyı işaret etmektedir (güç ilişkileri içerisinde müzakere edilip şekillenmektedir). Bir hikâye şeklinde anlatsal forma kavuşturulmaktadır (bk. Erdoğan, 2013: 12-13). Toplumsal hedeflerin gerçekleşebilmesi veya bir siyasal ideolojiyi meşrulaştırabilmek için seçici, böylelikle işlevsel olabilmektedir (bk. Harris & Paterson& Kemp, 2008: 214; 216). “Tamamlanmamış, yanıtıcı, seçici, belli ölçülerde çarpıtılmış olması”, onu “geçmişin bir aynası olmalarından tabiatı gereği” alıkoymaktadır (Rusu, 2013: 264). Genel eğitsel ilkeler taşımakta, ilginleştirme, uzlaşmaştırma, uzaklaştırma pratiklerinden bağımsız düşünülememektedir (bk. Schudson, 2007: 180; 196).

Kültürel Bellek/Yapılaşmış Kolektif Belleğin Taşıyıcısı Bir Kültürel/Kolektif Birlik Olarak Ulus ve Ulus-Devlet

Ulus kavramı etrafında şekillenen geniş akademik literatür, onun hem dönüştürücü hem de kurucu yanının vurgulandığı olduğua popüler bir alandır. Burada yapılan çalışma bağlamında ise bu geniş literatürün özellikle ulusal bellek-ulusal kimlik arasındaki

ilişkiye odaklanılan kısmı ele alınmaktadır. Devlet mekanizması da bellek ve iktidar ilişkisi bağlamında çalışma içerisinde ele alınmaktadır. Böylelikle ulus ölçeğinde kolektif bellek ve kolektif kimliğin nasıl iç içe geçerek bir kolektif birliğin sürdürülmesi için birbirlerini besledikleri işaret edilmektedir.

“1870 senesinin eylül ayında İtalya kralı II. Victor Emmanuel’e bağlı birlikler Roma’ya girerler. Böylelikle İtalya’nın birleşmesi- İtalya yarımadasındaki farklı devletlerin bir hükümet altında bir araya getirilmesi- tamamlanmıştır. *Risorgimento* -İtalya’nın yeniden uyanışı görüşü- doruğa ulaşır. Ancak bu yeni İtalyan devletinin yaratılması ne beklendiği gibi bir sonuç vermiş ne de planlandığı gibi gitmiştir. İtalya’nın birliğinin sağlanmasına rağmen İtalyanlar arasında bu yeni devlete karşı oldukça az bir şevk ve istek vardır. 1861 yılında Massimo d’Azeglio adında bir politikacı Victor Emmanuel’e şöyle seslenir: ‘Efendim, İtalya’yı oluşturmuş bulunmaktayız. Şimdi ise İtalyanları yaratmak zorundayız’” (Collier, 2003: 4).

Uluslar ve ulusçuluk üzerine çalışma yürüten birçok yazar ve akademisyen d’Azeglio’ya atfedilen yukarıdaki sözle karşılaşmıştır. Bu hikâye, esasen bir kolektif birim olan ulusun ve onun siyasi örgütlenmesinin göstergesi olan ulus-devletin kuruluşunun ve devamlılığının bir doğal akış içerisinde gerçekleşemeyeceğinin, bunun ancak ulusal bilinç, ulusal kimlik ve ulusal bellek üzerine gerçekleştirilecek bir çaba ile mümkün olabileceğinin ifadesidir. Ulus-devletin bellekle olan ilişkisi de bu çabanın bir sonucu olarak belirmektedir.

Ulus kavramının doğup geliştiği dönem itibariyle konuya yaklaşan düşünürler bu olgunun tanımı hakkında bazı iddialar öne sürmüşlerdir. Sieyes’e göre ulus, “özel çıkarlara karşı ortak çıkar etrafında birleşmiş olarak sınırları belirli topraklarda yaşayan ve hukuk tarafından korunan ve aynı devlet tarafından yönetilmek için onay vermiş özgür bireylerin oluşturduğu bir insan topluluğudur” (akt. Çağla, 2007: 49). Çağla’ya göre “Sieyes’in millet kavrayışı eşitlik üzerine kuruludur, ayrıcalıklara dayanan bir düzeni mahkûm eder” (Çağla, 2007: 47-48). O, millet, halk ya da toplum arasında fark gözetmeksizin tüm bunları bireylerin içinde birleştikleri soyut bir birliği tanımlamak için kullanmaktadır. Burada ortak çıkar ifadesi ulusun kapsadığı bireylerin ortaklık konusunda oluşmuş bilinçlerini, “sadece idari ve coğrafi bütünlük değil, ama manevi ve ideolojik birliği” işaret eder (Nora, 2006: 40). Sieyes, devlet olgusunu da ulus adını verdiğimiz kolektif birimin tanımına içkin görmektedir. Bu görüş adeta ulusu ve ulus devleti, bir diğer deyişle devlet ve milleti birbirinin var oluşuyla var olabilen bütünü parçaları görür.

Ulus kavramsallaştırması içerisinde kurucu bir rolü olan Renan’ın görüşü ise bellek olgusuna daha açık referansları içermektedir:

“Ulus bir ruhtur, bir manevi prensiptir. Bu ruhu, esasen bir olan iki şey inşa eder. Bunların biri geçmişe, biri ise günümüze aittir. Biri, anıların zengin mirasına ortaklaşa sahip olmak, diğer ise günümüze ait, parçalanmamış bir şekilde teslim aldığı, ortak yaşama isteğine, bu mirasın değerini ölümsüz kılmaya dair onaydır. Ulus, bireyler gibi, uzun çabalar, fedakârlıklar ve özverilerin, kültleşmiş her şeyin, bunlar arasında en meşruları olan bizi biz yapan ecdadın hem sonucudur; hem de onlar için/onların anısına gelinen bir sonuçtur. Destansı, kahramanlıklarla dolu bir geçmiş, büyük şahsiyetler, zaferler, ulusal düşüncenin temeli üzerine oturan sosyal sermayedir. Geçmişteki ortak zaferler, günümüzün ortak istekleri, ortaklaşa gerçekleştirilen büyük çabalar ve bunun hala yapılabileceğine dair ortak istek, bunların hepsi bir ulus olabilmenin zorunlu şartlarıdır... Ulus, geniş çaplı bir dayanışmadır, bu dayanışmayı geçmişte kendini feda eden ve gelecekte de bunu yapmaya hazır olan insanların varlığının yarattığı his inşa eder. Burada öncelikle bir geçmiş varsayımı mevcuttur; ancak bu günümüzün somut koşulları içerisinde özetlenmiş şekilde açık seçik birlikte yaşama isteğini anlatan bir geçmiştir. Bir ulusun varlığı, kullandığım metaforu affedin, her gün tekrarlanan bir plebisittir, bu aynı bir bireyin varlığının, hayatın sürekli bir şekilde onaylanması anlamına gelmesine benzerdir” (Renan, 1996: 52-53).

Renan'ın yukarıdaki ifadeleri, kolektif bir birim olan ulusun kolektif bellek ile olan ilişkisi açısından bu çalışmada temel alınan ifadelerdir. Renan'ın ulus kavramına yaklaşımı, kolektif belleğin kolektif kimlikle olan bağı açısından Halbwachs'ın temelini attığı gelenekle birebir örtüşen açıklamalardır. Ulus da aynı tüm kolektif birimler gibi öncelikle bireylerin kendilerini bu birimin bir parçası olarak görmesi için gerekli olan bilincin oluşmasını öngörür. Bu bilinç -ki Renan'ın ifadelerinde bir manevi ruh, bir prensip olarak belirir- bir ortak kimliğin yaratılmasının ön koşuludur. Bir diğer ifadeyle, ulusu oluşturacak bireyler kolektif bir birim olan ulusun gerektirdiği kimliği; ulusal kimliği taşımak zorundadırlar. Bu da Renan'ın, ortak yaşama isteği ve geçmişten gelen mirasın ebedi kılınması ifadelerinde görülmektedir.

Ulusal tarih yazımının bir parçasını oluşturduğu ulus-kültürel bellek ilişkisine odaklanırsak ilkin şunu söyleyebiliriz: Ulusun bir kolektif birlik olarak var olabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi, tarihsel hikâyelerin insanların yüz yüze iletişiminin imkânsız olduğu -Anderson'un ifadesiyle hayali bir cemaat olan- bu kolektif birlik içerisinde işlevsel olarak yer almasıyla gerçekleşebilmektedir (bk. Olick, 2006: 5). Olick, Benedict Anderson'un uluslar için betimlediği meşhur *hayali cemaatler* formülasyonuna tam da Jan Assmann'ın kültürel bellek kavramsallaştırmasındaki pozisyonuna yakın bir konumda açıklık getirmektedir:

“Buradaki ‘hayali’ ifadesi genellikle ilk akla gelen sahte, arzu etmek (hayal edilen) anlamını taşımamaktadır. Bir cemaate hayali demek onun tabii ve doğal olmasından ziyade nasıl kültürel bir cemaat olduğuna işaret eder: Grubun bağlılığı ve bütünlüğü bir coğrafi, biyolojik veya tabiatla ilgili başka ifade şekillerinden ziyade, kolektif düşünme, hayal etme meselesidir, grubun kendini nasıl anladığı ve algıladığıdır. İşte bu nokta tam da tarihsel anlatıların hayati rollerini yerine getirdikleri yerdir.” (Olick, 2006: 5).

Burada da görüldüğü gibi “ulusal bellek² ulusçuluğun çok önemli bir bileşenidir, fakat aynı ulus gibi doğal olarak orada yer alan, doğal olarak elde edilebilen bir şey değildir ve bir aracının varlığını gerektirmektedir” (Maessen, 2014: 310-311). “Ulusal bilincin gelişmesi, tek tip bir tarihsel bilincin gelişmesini varsaymaktadır” (Halas, 2008: 108). Bunun sağlanması ve geliştirilmesi ise devlet denen aygıtın varlığını zorunlu kılmıştır. Boyer, Gellner'e atıfta bulunarak ulusun ve ulusçuluğun devlet ile olan mecburi ilişkisini şöyle tanımlar: “Ortak köken ve kültürel normlara sahip olma iddiası güden modern ulusun özgül biçimi, ortak bir yönetim ve eğitim sistemiyle varlığını bağımsız olarak sürdürebilen bir devlet yaratma gereksinimine çok şey borçludur” (Boyer, 2015: 14-15). Sonuç olarak, 18.yüzyıldan itibaren gelişen ve sonrasında ulus-devlet kavramıyla birlikte siyasal organizasyon şemasına ulaşan uluslar modern dönemin -kültürel- bellek taşıyıcılarıdır (bk. Heller, 2001: 1033).

İletişim alanının yayılması -ki Nora'nın yazılarında bu durumu karşılayan ifade “kitleler çağının gelişidir”- milliyetçilerin emrine her türlü yeniliğe oldukça büyük ölçüde bir geçmiş uydurma gerekliliğini dayattığı gibi aynı zamanda benzer ölçüde bunu yaratabilmenin imkânlarını da sunmuştur (bk. Nora, 2006: 40). Milliyetçilerin yapması

2 Daha önce bir şemsiye tanım olarak kolektif belleği kullanabileceğimizi, kolektif bellek kavramsallaştırmasının başka kolektif birimlere özgü bellek tiplerinin işlevişi ve kuruluşu bakımından da temel oluşturduğunu belirtmiştik. Nitekim burada da ulusal bellek kavramı, bir kolektif birim olan ulusun onun öngördüğü ulusal kimlik ve bilinç gibi kavramlarla diyalektik bir belirlenim içerisine giren bir çeşit kolektif bellek türünün özel bir kolektif birime -ulus- özgü ifadesidir.

gereken/yaptığı şey ise kültürel sembollere hayali cemaati yaratacak ve onu yeniden üretecek ulusal düzeyde bir hayal gücü kazandırabilmektir (bk. Nora, 2006: 31-32). Böylelikle ulusların siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devletler, hatta daha da özel olarak bir iktidar olgusunu işaret eden hükümetler, milliyetçi aydınlarla beraber kültürel belleğin üretiminin ve devamlılığının merkezinde yer almışlardır (bk. Heller, 2001: 1033).

Sonuç olarak, ulus ve ulus-devlet, bir kolektif birlik olarak kolektif bilinç ve kolektif kimliğin oluşumunda kolektif belleğin işlevselliğinden yararlanabilen, hatta kolektif belleği birbirlerini diyalektik olarak besleyen bu bileşenlerden biri olarak düzenleyebilen; hem bu bileşenlerce belirlenen hem de bu bileşenleri belirleyen ve koordine eden bir mekanizmayı işaret etmektedir.

Kültürel Bellek/Yapılaşmış Kolektif Belleğin Ulus-Devlet İçerisinde Kullanılan Temel Kültürel Sembolü Olarak Yazı: Resmi Tarih Yazımı

Bakiner, kolektif belleğin yapılaşmasında etkin olan kültürel sembollerin başında gelen tarih yazımının modern ulus-devletlerin oluşmasıyla beraber devletin öncülük ettiği çabalarla nasıl üretilip yayıldığını şöyle özetler:

“Profesyonel tarihçiler, ulusal bağlılığın tarihteki sembolik ve maddi kaynaklarını bulup çıkarırlar (daha doğrusu, icat ederler), siyasal elitler bu tarihsel çalışmaları kamusal alanda ulus inşası projesini meşrulaştırmak hedefi doğrultusunda onaylar, değerlendirir ve geçerli kılarlar. Eğitim ve öğretim müfredatı, resmi olarak tasdik edilen bir tarihin genç vatandaşlar arasında ortak geçmiş (ve tabii ki ortak bir alın yazısı) hissi yaratması için temel bir hegemonik eğitim mekanizmasıdır” (Bakiner, 2013: 692-693).

Tarih öğretiminin ulus-devlet oluşumundaki hayati rolüne değinen Assmann’ a göre nüfusu oluşturan heterojen bireyler bu yolla kendilerini ortak “otobiyografiye” sahip bir “halk” olarak algılayan homojen ve belirgin bir topluluğa dönüşmektedirler. Tüm kültürlerde, okutulan tarih kitapları ulusal belleğin araçlarıdır ve “kitle-eğitim silahları” olarak adlandırılmaktadırlar. Ortak bir tarihin hatırlanması demek modern öncesi dönemin tebaasının modern vatandaşlara dönüşmesi demektir (bk. Assmann, 2008: 64-65). “Okul müfredatları ve tarih ders kitapları dünyasında, tarih, otomatik olarak sonuç odaklı, işlevsel ve uygulamaya yönelik tarihe dönüşmektedir. Ulus-devlet için bir omurga sağlamakta, onun değerlerini, kahramanlık içeren ve insanları harekete geçirebilen vatanseverlik anlatılarıyla desteklemektedir” (Assmann, 2008: 65). Roediger ve arkadaşlarına göre “öğrencilere sunulan tarihi bilgiler... geçmişin nesnel bir dökümünü vermek yerine, çoğunlukla mevcut kültürel değerlere veya siyasi hedeflere uygun şekilde sergilenir... (öğrenciler) ulus-devletin mevcut önyargı, hedef ve inançlarını yansıtan bir geçmişi öğrenmektedirler” (Roediger III ve Zaromb ve Butler, 2015: 180-181). Burada görülmesi gereken bir diğer durum, şemsiye tanım olarak değerini koruyan kolektif belleğe içkin bir özellik olan, onun şimdinin politik ve sosyal atmosferine eklenme kapasitesinin okullarda okutulan tarihin kurucu ögesi olan iktidar tarafından -bu noktada devletin adını zikretmemiz gerekmektedir- dönüştürülebilişidir.

Sonuç olarak, kamuoyunun oluşmasında özellikle etkili olan tarih ders kitapları göz önünde bulundurulduğunda, tarihin yazılmasında ulus-devletlerin dönüştürücü ve

hatta kurucu rolü ortaya çıkmaktadır. Bir kolektif bellek türü olan ulusal tarih, geçmiş-şimdi ve geleceği süreklilik içerisinde ifade eden ve adeta “geleceğin bakış açısıyla” yazılan bir yapıya sahiptir (bk. Nora, 2006: 177). Konuyla alakalı görüşlerde neredeyse ortaklaşa kabul gören bir diğer unsur da, kamunun kabul ettiği ve ulusun kendi tarihi olarak gördüğü kolektif belleğin oluşması ve sürdürülmesinde iktidar mekanizması olarak devletin kurucu bir rol üstlendiğidir. Lebel bu konuda bir adım daha ileri giderek, devletin bellekle ilgili tüm alanlarda sarsılmaz bir hegemonyası olduğunu belirtmekte ve *devletçi bellek (statist memory)* terimiyle bu ifadelerini kavramsallaştırmaktadır (bk. Lebel, 2009: 243). Nora, bu tarz bir geçmiş anlatısının özetle “işlevinde olduğu gibi yapısında da büyük ölçüde mitolojik, kendi iç öğelerinin her biri üzerinde bölücü olsa da birleştirici”, “çerçeveleri, zamandizini, zorunlu geçiş noktaları, önemli kişileriyle uzun ve epeyce türdeş” ve “bizzat sivil ve vatandaşlık amaçları için kutsal bir tarihe dönüşmüş bir tarih...” “olduğunu ifade etmektedir (Nora, 2006: 253-254).

Türkiye’de Resmi Tarih Yazımında Çanakkale Savaşı Anlatıları

Burada Türkiye’de ulus-devletin resmi eğitim kurumlarının üstlendiği örgün eğitim içerisinde Çanakkale Savaşı anlatılarına odaklanılacaktır. Bunun için ilk ve ortaöğretimde okutulan sosyal bilgiler, tarih, TC İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitapları ile Açık öğretim Fakültesi bünyesinde uzaktan eğitim için hazırlanmış Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi ders kitabı incelemeye alınmıştır.

Kitaplarda ilk olarak Osmanlı Devleti’nin savaş kararı süreci üzerinde durulmaktadır. Başaran, Osmanlı idaresini savaşa sürükleyen nedenlerle alakalı bazı görüşleri sıralamakta, ancak tarihçilerin önemli bir bölümünün, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupalı emperyalist devletler tarafından zaten gizli anlaşmalar ile paylaşılmış olduğu ve Osmanlı’nın Almanya ile ittifak yaparak savaşa girmesinin Avrupalı güçler arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanarak Osmanlı Devleti’nin varlığını sürdürmesinin tek yolu” olduğuna dair tezde birleşmiş olduklarını belirtmektedir (Başaran, 2015: 30). Bu baskın görüş ulusal belleğin oluşmasında birincil rol oynayan resmi tarih yazımının da içerdiği bir anlatıdır. Bu noktada Osmanlı’nın Birinci Dünya Savaşı’na girme kararı bir zorunluluk, hatta Türkler için bir kader, önüne geçilmesi oldukça güç bir doğal afet gibi kurgulanmakta ve hikâyeleştirilmektedir. Bu kısımlarda, Avrupa Devletleri’nin “hasta adam” Osmanlı’nın toprakları üzerinde paylaşım planları yaptığı, devlet yöneticilerinin savaşın yayılmasıyla beraber iki seçenek arasında kaldıkları, balkan savaşlarında kaybedilen toprakların kazanılması, kapitülasyonları kaldırılması için Almanlarla beraber savaşa girildiği, böylelikle Rusya, İngiltere ve Fransa gibi Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini açık eden devletlere karşı koyabileceğinin düşünüldüğü belirtilmektedir (bk. Ürküt, 2013: 26; MEB, 2015: 169; MEB, 2014: 209-210; Yılmaz, 2015: 204).

“1914 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti için İngiltere veya Almanya’nın yanında savaşa girmekten başka bir çıkar yol gözüküyordu. Silahlı ve tarafsız kalmak, en makul bir fikir olarak ileri sürülmüş ise de bu fikrin kabulü ve uygulanması şüpheli, hatta imkânsız görünüyordu... tarafsız kalma imkan ve ihtimali kalmayan Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri blokuna katılmak için yaptığı teşebbüsler de gerçekleşmeyince, Almanya’nın safında yer almak zorunda kalıyordu. Birbiriyle savaşan rakiplerin artık, Türkiye’nin paylaşılması meselesini anlaşarak hep birlikte halletmek istedikleri anlaşılmaktadır. Zira Üçlü İtilaf, ta Güney Amerika hükümetlerine varıncaya kadar her tarafta kendine müttetikler

ararken Türkiye'yi ittifak dairesine sokmak için herhangi bir teşebbüste bile bulunmamıştı. Aksine İtilaf Devletleri bu savaşın, Türkiye ile olan derin ve hayati alakasını gizlemek ve Türkleri yalnız ve çaresiz bırakabilmek için her şeyi yapmışlardı” (A.Ü. , 2012: 100; 102).

Görüldüğü gibi tarih yazımında Osmanlı Devleti'nin, Çanakkale Savaşı'nın bir parçasını oluşturduğu Büyük Savaş'a girme kararı adeta bir zaruret, bir alın yazısı şeklinde kurgulanmaktadır. Nihayetinde Osmanlı idarecilerinin bir kararı ile savaşa girilmiş olsa dahi savaşın Osmanlı topraklarına gelişi önüne set çekilemez, Türklerin üzerine musibet gibi çökmüş bir durumdur.

Savaş, hem katılanlar hem de katılanlarla aynı kolektif kimliğe sahip olduğunu hisseden bireylerce, bu hissiyatın oluşması ve sürdürülmesi adına kaldıraç işlevi gören ve çoğunlukla ortak acılar üzerinden geliştirilen anlatı yükünü barındıran özel bir olaydır. Bununla birlikte, savaşa taraf olanların çokluğu ve dünya politika sahnesindeki etkinlikleri, savaşın üzerinde cereyan ettiği alanın boyutları, maddi ve insani kayıpların oranı, savaşın hem katılanların -hele ki bunlar büyük güçlerse- durumu üzerinde hem de tüm uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisi gibi birçok parametrenin anlatılara eklenmesiyle ile beraber daha da güçlendirilebilmektedir (bk. Seniavskii ve Seniavskaia, 2010: 59). Bu parametrelerden yola çıkarak Çanakkale Savaşı'nın biricikliği konusunda şunu ifade edebiliriz: “Çanakkale Savaşı, dünya tarihi düşünüldüğünde kuşkusuz ki, yaklaşık 9 ay gibi kısa süresine ve gerçekleştiği alanın görece küçüklüğüne ters orantılı seyreden etkilediği insan ve ulus sayısının çokluğu sebebiyle eşine az rastlanır bir savaştır” (Yılmaz, 2011: 194).

Çanakkale Savaşı'nın anlatılarının önemli bir kısmı -bir savaş anlatısının doğal sonucu olarak da görebileceğimiz- savaşın şiddetiyle ve çoğu zaman da savaşın neden olduğu ölüm, açlık, hastalık, psikolojik rahatsızlıklar gibi durumlarla yüz yüze kalan insanların cesaret ve fedakârlık örneklerini barındıran öykülerden oluşmaktadır. Savaşın seyri içerisinde sıradan insanları merkeze alan anlatılar Çanakkale Savaşı'nın genel bir savaş olgusundan daha öte bir eşsizlik barındırdığına dair görüşü destekler nitelikte ortaya konmaktadır. Benzersizlik içinde kurgulanan savaş hakkında ilk olarak yüzyılın en kanlı savaşı olduğu, toplamda yarım milyona yakın insanın zayi (genel olarak iki taraftan da aynı sayıda insanın hayatına mal olduğunun üstünde ısrarla durulmaktadır) olduğu vurgulanmaktadır (bk. Arslan, 2012: 194; 196; A.Ü., 2012: 107). Burada özellikle askerlerin savaşın yıkıcılığı karşısındaki cesaret ve feragat anlatıları ön plandadır. Kamunun belleğinde yer etmiş popüler imajlar -Seyit Onbaşı, Yahya Çavuş, Nusret Mayın Gemisi, 57.Alay- savaş anlatısının genel çerçevesi içerisinde, kimi zaman savaşın seyrini değiştirdikleri özel konularıyla anlatıya dâhil edilmektedirler.³ Bunlar, adeta her biri belli erdemleri -kuvvet, zekâ, görev bilinci, inanç, inat- bünyelerinde toplayan yarı efsanevi karakterler gibidirler (bk. Arslan, 2012: 194; Ürküt, 2013: 16; MEB, 2015: 173; MEB, 2014: 218; Yılmaz, 2015: 208; Ürküt, 2015: 42). Türk askeri, düşmanlarına nazaran hem teçhizat, hem gıda, hem sağlık imkânları, hem de asker sayısı olarak dezavantajlı durumda olmasına rağmen mücadelesini sürdürmektedir (A.Ü., 2012: 107-108). Süngü savaşları, araları neredeyse zıplama mesafesine düşen cephelerde öleceğini bile bile biraz önce ölen arkadaşlarının yerine geçen askerler, son erine kadar yok olan

3 Resmi belleğin taşıyıcıları olan okul ders kitaplarında destekleyici olarak görseller de kullanılmaktadır. Hemen hemen bütün kitaplarda Seyit Onbaşı'nın top mermisini sırtladığı görüntülere yer verilmektedir.

ama görevini yerine getiren askeri birliklere dair anlatılar ön plana çıkmaktadırlar. Bombasırtı, Kanlısırt, Conkbayırı, 57. Alay gibi isimler ulusal bellekte sıcak çatışmayla ilgili anlatıların başrolündeki imajlardır (A.Ü., 2012: 108).

Savaşa dair özellikle cephelerdeki sıcak muharebelere dair anlatılarda Atatürk hemen hemen tüm anlatılarda bir diğer önemli noktayı oluşturur. Mustafa Kemal, Kafkasya'dan Çanakkale'ye cephe cephe gezerek eksikleri gideren ve moral motivasyonu düşen orduları ayağa kaldırıp onlara başarabileceklerinin son noktasına komuta edebilen bir asker olarak resmedilmiştir. Çanakkale birliklerinin Alman komutanı Liman von Sanders'in aksine askeri stratejileri ve eşsiz öngörüsüyle savaşın özellikle kara cephesinde neredeyse inisiyatif alabilen tek komutan olarak başarılar sağlamış, böylelikle rütbesi yükseltilmiştir. Bir diğer unsur Atatürk'ün aynı zamanda savaş ile ilgili bilgileri toplumsal belleğe aktaran -Ruşen Eşref'e verdiği röportajla- birinci ağız olmasıdır (bk. Güler, 2015: 55-56). Hem komutanların hem de askerlerin güven duyduğu bir komutan olarak Atatürk Çanakkale Savaşı'nın kaderini değiştiren ve sonraki kariyeri için de ipuçları veren bir askerdir. Burada özellikle iki hikâyeye Atatürk ile ilgili Çanakkale Savaşı anlatılarında popülerdir. Birincisi cepheden kaçan askerlerine süngü taktırıp, onlara ölmeyi emrederek, düşmanın püskürtülmesini sağlayan taarruzu başlatması, ikincisi ise kalbine isabet edecek bir şarapnel parçasının saatine çarparak onu ölmekten kurtarmasıdır. Bu tür anlatılar, Mustafa Kemal'in küçüklükten beri farklı bir kişilik olarak insanların dikkatini çektiğini, üst rütbeli komutanların bazılarının onun insanüstü kabiliyetlerini yıllarca öncesinden görüp geleceği noktayla ilgili tahminlerde bulunmasını içeren hikayelerle tamamlanır (bk. Arslan, 2012: 193-196; Ürküt, 2013: 16-20; 28; 71; 125; 176; A.Ü., 2012: 106; MEB, 2015: 174; MEB, 2014: 218; Yılmaz, 2015: 209-210; Ürküt, 2015: 29-30; 42; Tüysüz, 2013: 54; MEB, 2012: 12; 15; 220; Tüysüz, 2015: 16; 21; Ülker, 2014: 17; 26)⁴

Kolektif bellekte yer eden bir diğer anlatı kümesi, savaşan taraflar, özellikle de ANZAC birlikleri ve Türkler arasındaki kader birliğini vurgulayan, hümanizm dokusu barındıran hikâyelerdir. Burada, artık savaşmayı dahi engelleyen bir unsur olan ölümlerin toplanması esnasında verilen ateşkes sırasında özellikle Türk ve ANZAC askerleri arasında bir iletişimin başlamasından, birbirlerini yakından tanıyıp, göğüs göğüseye savaşmaya devam etmelerine rağmen artık birbirine saygı duyan iki düşman olabilmelerinden, birbirleriyle koyun koyuna ölmüş bir şekilde yatan Türk ve ANZAC askerlerinin kader birliğinin yarattığı duygu yoğunluğu içerisinde özellikle Türk subaylarının insanlığın utanması gerektiğine dair görüşlerinden bahsedilmektedir. Savaşın, insani yönün asla kaybedilmediği bir savaş olduğu vurgulanmaktadır (bk. Arslan, 2012: 199; Ürküt, 2013: 29; MEB, 2013: 191).

Çanakkale Savaşı'nın ulusal kolektif bellekte ulusal kimlik ve ulusal bilinç açısından kurucu olan anlatılarının geriye kalan kısmını ise Türklerin savaş sırasındaki motivasyonu oluşturmaktadır. Buradaki ifadeler hem askerlerin hem cephe gerisindekilerin hem de bir bütün olarak sonrasında Türk ulusunu oluşturacak Osmanlı halklarının Çanakkale Savaşı'nı nasıl idrak ettiklerini ve bunun savaş sırasındaki hareketlerini nasıl yönlendirdiklerini içermektedir. Osmanlı askerlerinin karşısında Amerika kıtasından Avustralya'ya kadar

⁴ Ders kitapları Çanakkale Savaşı sırasında çekilmiş Mustafa Kemal fotoğraflarıyla onun savaş Bunlardan en meşhurları arasında iki askerle beraber savaş alanını izlediği fotoğrafı, diğeri ise komutanlarla topluca verdiği fotoğrafları sayabiliriz. Atatürk'ün savaş alanındaki varlığı hem anlatılarla hem de fotoğraflarla desteklenmektedir.

birçok milletten oluşmuş, çağının en ileri donanma kuvvetiyle desteklenmiş bir ordu bulunmaktadır. Bu birliklerin başındaki İngilizler Osmanlı ordusunu hafife almışlar, kendi vatanını savunan insanların azmini hesaba katmamışlardır. Osmanlılar için Çanakkale Savaşı bir vatan toprağı savunması, düşmanın geçtiğı takdirde ülkeyi istila edeceğine inanılan bir cephedir.⁵ Bir anlamda anavatanın kapısıdır. Özellikle komutanlar için sürekli savaş kaybeden ordunun Balkanlarda yaşadığı hezimetini unutturacak bir savaş, bir izzet-i nefis meselesidir. Bununla beraber savaşa zengin-fakir, genç-yaşlı, eğitimli-eğitimsiz, erattan generallere kadar dönemin Osmanlı coğrafyasının her köşesinden insan gelmiş, kadınlar cephe gerisindeki hastanelerde görev yapmışlardır.⁶ Bu, aynı zamanda yüzyıllardır galibiyet yüzü görmemiş ordunun ilk, Birinci Dünya Savaşı'nda kesin galibiyetle sonuçlanan tek zaferidir. İngilizler içinse bir hayal kırıklığıdır. Türk askerleri adeta vatan ve millet savunması için şehit olmayı bilhassa arzulamış, canlarını gözlerini kırpmadan feda etmiş insanlardır. Örneğin Atatürk'ün bizzat aktardığı Bomba Sırtı cephesinde askerlerden okuma bilenler kuran okuyarak bilmeyenler kelime-i şahadet getirerek öleceklerini bile bile ön saflara atılmışlar, askeri dehası üst düzey komutanların liderliğinde Çanakkale Savaşı'nı kazanmayı, düşmanı geçirtmemeyi bilmişler ve bu savaşın bir savaştan öte bir destan niteliğine bürünmesine vesile olmuşlardır (bk. Arslan, 2012: 196; Ürküt, 2013: 71; A.Ü., 2012: 106; 152)

Ulusal tarih yazımı içerisinde Çanakkale Savaşı anlatıları savaşın hem Türkler hem de dünya için siyasi sonuçları ortaya konarak bitirilmektedir. Türklerin vatanları için neleri göze alabilecekleri dünya devletlerince görülmüştür, Mustafa Kemal tanınmış, liderlik ve askeri dehası takdir görmüş ve ünü yayılmıştır. Kuvva-i Milliye ruhunun, direniş düşüncesinin oluşması sağlanmış, ileride kurulacak ulus-devletin temelleri atılmıştır. Türklerin bu direniş diğer sömürge devletlerine ve mazlum uluslara güç vermiş ve emperyalist güçlere isyan etmelerinin yolunu açmıştır. Avustralya ve Yeni Zelanda uluslarının oluşmasını sağlayan, onların rüşlerini ispat ettiklerini iddia ettikleri kurucu bir savaştır. Rusya'da çarlık rejiminin yıkılarak Sovyet rejiminin kurulmasını hızlandıran bir etkisi olmuştur (bk. Arslan, 2012: 196-197; Ülker, 2014: 146-147).

Resmi Tarih Yazımındaki Çanakkale Savaşı Anlatılarının Türk Ulusal Kimliğinin Oluşmasına ve Yeniden Üretilmesine Sağladığı Kaynaklar

Kolektif belleğin bugünden düne retrospektif ve yarına dair prospektif yönleri olduğundan, şimdinin siyasal ve sosyal atmosferine uygunluk kapasitesinin onun temel özelliğı olduğundan söz edilmişti. Çanakkale Savaşı anlatılarının bu anlamda belki de üzerinde en çok operasyonun yapıldığı anlatılar olduğunu iddia etmek yanlış olmaz. Anlatıların Türk siyasal hayatını domine eden veya etme gayretinde olan tüm siyasal ve sosyal düşüncelere kaynaklık edebilecek yoğunluğu, savaşı her daim ülkenin gündeminde canlı tutmaktadır. Ancak nasıl ki -en azından günümüze kadar- ülke içindeki siyasal ve

⁵ Güler, telsiz-telefon-telgraf istasyonunda görev yapan Tefvik Rıza'nın anılarını işaret ederek savaşın ülkenin geleceğı ile ilgili olduğunun özellikle subaylar arasında yaygın bir düşünce olduğunu belirterek şöyle devam eder: "O da (Tefvik Rıza) savaşı Boğaz kıyısına bakan bir tepeden izlerken 'zavallı ülkemizin geleceğinin bu savaşa bağı olduğunu izlemek...' diye yazar" (Güler, 2015: 54).

⁶ Özakman'ın savaşa ilgili en az ders kitapları kadar popüler olan Diriliş isimli kitabında da savaşta yer alan ilk Türk hemşirelerinden Safiye Hüseyin Elbi'nin fotoğrafına yer vermiştir (bk. Özakman, 2008: 216).

sosyal hareketlerin temel aldığı kolektif birim ulus, siyasal organizasyon ulus-devletse, anlatıların içine girdiği siyasal ve sosyal formlar da temel olarak ulusal bir düzeyi ve ulus-devlet siyasal organizasyonunu n görmektedir. Bir anlamda Çanakkale Savaşı'nın kolektif bellekteki karşılığı tüm ulusu kapsayan, hatta çoğu zaman da evrensel vurgularıyla başka milletleri de içine alan bir noktadır.

anakkale Savaşı anlatıları Türk ulusal kimliği açısından kurucu bir mit özelliğini taşımaktadır. Bir diğer deyişle Çanakkale Savaşı bugün Türk ulus-devleti içerisinde yaşayan ve Türklük kimliğini benimseyen insanların varlığı açısında kurucu bir savaş olarak tarih sayfasında yer almaktadır. Esasen ulusal kimlik için kurucu olma misyonu demek aynı zamanda Çanakkale Savaşı anlatılarının gücünün ilk olarak ulus-devletin kurulmasını hedefleyen milliyetçi aydınlar tarafından keşfedilmesi demektir. Daha önce bu savaşın özellikle Balkan savaşlarındaki ağır yenilginin akabinde Osmanlı subayları için bir izzet-i nefis mücadelesine dönüştüğünden bahsetmiştik. Milliyetçilik fikriyle nerdeyse Osmanlı toplumu içerisinde ilk tanışan zümrenin mensupları olarak bu kişilerin Çanakkale Savaşları içerisinde ulus-devlete evirilebilecek bir birlik ruhunu keşfettikleri iddia edilmektedir. Feroz Ahmad, Çanakkale'de yaşanan deneyimin Osmanlı ordusu içinde yeni bir ruhun, bir milliyetçi ruhun doğmasıyla sonuçlandığından bahsetmektedir. Onun ifadeleriyle burada savaşan insanların da bir parçasını oluşturduğu büyük savaşta yer alanlar "hala bir şeyleri kurtarabileceklerini hissediyorlar" (Ahmad, 2015: 16). Bu noktada savaşa dair anlatıların bir hammadde olarak ulus-devletin ve Türk ulusal kimliğinin oluşturulması amacıyla milliyetçi aydınlar tarafından işlendiği savunulmaktadır (bk. Güler, 2015: 252).

Milliyetçi aydınlar, ulus-devletin oluşması sırasında ya yerel anlatıları görmezden gelmekte, ya da ulusal anlatıları varsayan anlatılar olarak işlemektedirler. Ders kitaplarında sunulduğu haliyle de birçoğu sembolleşmiş insanı bugün ulusal kurtuluş savaşı olarak adlandırdığımız mücadeleye iten nedenlerin kimi zaman kentteki kadınlara yapılan sarkıntılıklar, hatta geleneksel giyinme şekline yönelik saldırılar, kimi zamansa öldürülen aile fertlerinin intikamı olduğu görülmektedir (bk. MEB, 2012: 51; 63). Benzer bir durum Çanakkale Savaşı'na katılan askerler içinde geçerlidir. Özellikle savaşın en çok etkilediği yarımada içerisinde toplanan askerler için öncelikli motivasyon ailelerini, evlerini korumaktır (bk. West, 2008: 265). Ancak kolektif bellekteki Çanakkale anlatısı tüm bu motivasyonları ya görmezden gelmekte -kolektif belleğin bir özelliği olarak saklamakta- ya da büyük anlatının bir parçası olarak, bir kolektif birlik olan ulusun varlığını ngren bir anlatı formatında sunmaktadır. Böylelikle Çanakkale Savaşı'nda yer alan tüm insanlar adeta ulus-devleti müjdeleyen bir birlik içerisinde var olmaktadır. Savaşa dair anlatılar da böylelikle ulusal kimliğe referans veren öyküler olarak ortaya konmaktadır. Bu konuda ders kitaplarında da (bk. MEB, 2014: 218) yer verilen ve Çanakkale Savaşı ile ilgili en meşhur şiir Mehmet Akif Ersoy'un *Çanakkale şehitlerine* şiiri önemli bir örnek oluşturmaktadır. Güler, burada batı uygarlığı ile Müslüman dünya arasında geçen bir mücadelenin esas alındığını vurgulamaktadır. Ancak o da ulusal kimliklerin oluşmasında dinin rolünün etkin olduğunu ve Türk ulusal kimliğinin de bu konuda bir istisna olmadığını ifade etmektedir. (bk. Güler, 2015: 253).

Esasen savaşın bir vatan savunması olarak kurgulanışı kolektif bellek anlatılarının saklama-ön plana çıkarma özelliklerini gösteren bir durumdur. Savaştan bahsedilirken ordunun Balkan Savaşları'nın izini silmek için bir onur mücadelesi içinde olduğu vurgulanır ve artık bu savaşın bir vatan savunması olduğu, savaşın tarafından Anadolu'nun kapısı olarak görüldüğü üzerinde durulur. Bu bakış tamamen Türkiye Cumhuriyeti ulusal sınırlarını referans alan bir bakışın uzantısı olmaktadır. Hem orduda, hem de sonrasında Türk ulusu içerisine dâhil olan etnik kökenlere odaklandığımızda Balkan coğrafyasının en az Çanakkale kadar Osmanlı subayları için vatan olarak görüldüğü açıktır. Ancak ulusal tarih yazımında temel alınan nokta Misak-ı Milli, hatta 1923 sonrası sınırlardır ve bu bağlamda Balkanlar bir gönül bağının ötesinde Çanakkale ile benzer bir anlam içermemektedir. Bir diğer saklama-ön plana çıkarma, savaştan birkaç yıl sonra Osmanlı Devleti'nin savaştığı güçlerin boğazı geçerek İstanbul'a varmasının göz ardı edilmesinde ortaya çıkmaktadır. Ancak bu noktada da göze çarpan unsur, savaşta yapılamayan şeyin bir barış antlaşması altında gerçekleşmesidir. Bir diğer deyişle, Çanakkale'de geleceğin ulus-devletinin temelini atıldığı savaşta yer almayan, ancak barış antlaşması imzalamaya yetkin olan iktidar sahiplerinin tasarrufunun -İstanbul hükümetinin- Çanakkale Boğazı'nı düşmana geçirdiğidir. Güler, savaş esnasında da cephedeki askerler arasında İstanbul'da baştakilerin sefada olduklarına dair dedikoduların kol gezdiğinden bahsetmektedir (Güler, 2015: 94). Burada beliren, Çanakkale'de ulusal bir bilincin ve geleceğin ulusal kimliğinin köklerinin hayata geçtiği, ama İstanbul'daki ayrıcalıklıların buna dair bir bilinci ve tasarrufu olmadığıdır. Bu anlatıya ülkenin her kesiminden, her coğrafyasından, her eğitim grubundan insanların savaşa gönüllü olarak katıldığı anlatısını da eklersek, özel çıkarlara karşı genel çıkarlar -İstanbul'a karşı Anadolu- vurgusu daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Burada Sieyes'in özel çıkarlara karşı genel çıkarların ortada olduğu, eşitlik prensibine dayalı ulus tanımının bir yansıması belirmektedir.

Kuşkusuz vatan savunması vurgusunun savaşın Türkler tarafından bir *savunma* savaşı olduğuna dair anlatıya işaret eden temel bir noktası da bulunmaktadır. Türkler topraklarını koruyan, düşman ise saldırgan bir istilacı pozisyonunda yer almaktadır. Böylelikle Çanakkale Savaşı'nda Türklere olağanüstü direniş gücünü veren topraklarını ve dolayısıyla vatanlarını koruma azmi olarak belirmektedir. Bu azim, beraber savaşın insanların birbiriyle olan dayanışmalarını zorunlu kılmıştır. İmparatorluk coğrafyasının dört bir yanından daha sonra Türk ulus-devletinin çekirdeğini oluşturacak insanlar birbirine güvenmeyi, birbirine inanmayı ve bir amaç uğrunda beraber ölmeyi göze alabilmişlerdir. Aynı siperde öleceğini bile bile arkadaşlarının yerine geçen insanların hikâyesi tam da burada ulusal bir anlama bürünmekte ve savaşın Türk ulusunun kurucu miti olma özelliği bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda savaşın ulusal bellekte Türkler için önüne geçilmez bir kader olarak kurgulandığı söylenmişti. Burada üzerinde durmamız gereken nokta, Çanakkale Savaşı anlatılarını hayatın doğal seyri ötesinde bir fenomen olan savaş olgusunun da ötesine taşıyan durumdur. Türkler için rüştünü ispat etme hali bu noktada belirmektedir. Savaşa dair anlatıları takip ettiğimizde çoğu zaman düşmanların bir olan-olmayan imaj olduğunu hissetmekteyiz. Bir askeri tarih olarak savaş okuması yapmazsak savaşa dair anlatılar bize savaşın iki tarafın olduğunu ama asıl mücadelenin tarafları bu alana sürükleyen kadere karşı olduğunu gösterir. Bir diğer deyişle, cephedeki Türk askeri, doğal afet gibi

kurgulanan ve daha çok mahşer yerini andıran kaotik, ön görülmeyen savaş olgusuna karşı birbirine tutunmakta ve asıl mücadelesini ölümle birleşmiş kaderine karşı vermektedir. Burada da beliren durum, Renan'ın ifade ettiği gibi, ulusun bugün hayatta olan bireylerine ahlaki bir sorumluluk yükleyen ve hayatını kaybeden ecdada sorumlu hale getiren ortak bir acı anlatısıdır (bk. Renan, 1996: 53).

Tint, bir temel anlatı olarak bu kurucu hikâyelerin içindeki lider rolünün de hayati bir noktayı işaret ettiğinden bahseder (bk. Tint, 2010: 244). Mustafa Kemal'in savaş sırasındaki varlığı, daha sonra ulusun kuruculuğuna yükselecek meziyetlerinin ön plana çıktığı yarı efsanevi bir karakter olarak kurgulanmaktadır. Öncelikle Mustafa Kemal cephedeki en rasyonel kişidir. Bir anlamda hâlihazırda omuz omuza savaşma kabiliyetini gösteren askerlere rasyonel bir şekilde liderlik yapan kişidir. Ölmeyi emrettiği askerler bir an için tereddüt etmeden onu dinlemiş ve nihayetinde Kanlısırt'ta birçok şehide rağmen kritik görevi yerine getirmeyi başaramışlardır. Mustafa Kemal'in savaştaki varlığına dair anlatılar ulus-devlete evirilecek yapının ipuçlarını göstermektedir. Mustafa Kemal, bir ulusun oluşması ve devam etmesi için gerekli olan dayanışma ruhunu akılcı bir şekilde hedefe yönlendirebilecek bir otoritenin imajı konumundadır. Bir anlamda ulusun başı, kurucusu, devlet pozisyonundadır. Tüm bunlara ek olarak, savaş alanında ölümün ona kırılan bir saat mesafesinde oluşu, ulusun diğer fertleriyle de bir kader birliğinin olduğunu göstermekte, kırılan saat hadisesi ve hocalarının onun ileride oldukça iyi yerlere geleceğine dair öngörülerini içeren küçüklük hikâyeleri rasyonelliğe bir efsanevi doku eklemektedir. Bu noktada Mustafa Kemal, hem savaş kazandıran, hem de savaşı kazandırması için uhrevi bir takım güçlerin de zaten yanında olduğu bir imaj olarak var olmaktadır.⁷

Savaşa dair popüler imajlar ise, güç, zekâ, metanet, fedakârlık gibi, dünyanın en gelişmiş askeri kuvvetine karşı direnen Türklerin ulusal özelliklerini işaret etmektedir. Seyit Onbaşı, Yahya Çavuş, Nusret mayın Gemisi mürettebatı gibi figürler iki yüz senedir üst üste gelen yenilgilerden sonra kendine güvenini tamamen yitiren Türk insanının öz güven inşasının yapı taşları gibidirler. Bu figürler adeta sonradan kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin hedeflediği öz güveni yüksek, gururlu ve kendinden emin Türk insanının ilk örneklerini oluşturmaktadırlar (bk. Sönmez, 2012: 46). Savaşın sonuçlarına dair anlatılar da bu kimliğin nelere kadir olduğuna dair bir görüşü içermektedir. Bu savaştan ve kuşkusuz bu savaşta oluşan ruhla gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı'ndan feyiz alan sömürge ülkeleri, 3. Dünya milletleri Atatürk posterleriyle ayaklanmış ve ulusal kurtuluş mücadelelerini başarıyla sonuçlandırmışlardır. Savaşın en erken sonucu ise Sovyetler rejiminin kurulmasıdır. Bir diğer ifadeyle Türkler birkaç yüzyıl sonra tarih sahnesine tekrardan çıkmış ve hem kendi tarihinin, hem de dünya tarihinin akışını değiştirmeyi başarmıştır. Bu açıdan baktığımızda ulusal bellekte savaş Türk ulusal kimliğinin var oluşuna ek olarak Türklerin dirilişi olarak da yer alabilmektedir.

7 Bu noktada da ulusal bilincin dönüştürücü gücünü görmekteyiz. Ders kitaplarında da yer alan bu hikâyeler tanrının bahsettiği, meşruluğu sorgulanmayan bir kurtarıcı hikâyesini andırmaktadır. Onun daha küçükken ileride oldukça müstesna bir şahsiyet olacağına dair hocalarına atfedilen ifadeler, Hz. Muhammed'in peygamber olacağını -sırtındaki mührü de görerek- daha 12 yaşındayken söyleyen Hıristiyan din adamı Bahira'nın hikâyesine oldukça benzemektedir. Maessen Türk ulusal belleğinin yapılaştığı kuruluş döneminde Atatürk'ün bir fetiş karakter olarak ortaya çıktığını, seküler yapının, modernite vurgusuyla beraber duygusal, mistik ve dini söylemleri de transfer ettiğini belirtmektedir (bk. Maessen, 2014: 309; 311).

Son cümlede beliren diriliş ifadesi ile var oluş ifadesi aynı zamanda Türkiye ulus-devleti içinde siyasal mücadele alanının kolektif belleğe dair bir izdüşümünü işaret etmektedir. Diriliş bir ön varlığı, var oluş ise yeni bir varlık formunu işaret etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluş itibarıyla içindeki etnik farklılıkları Türk ulusal kimliği içinde eritme hedefi güden bir teritoryal devlet olarak kurgulanmıştır (bk. Ahmad, 2015: 16). Nitekim eski imparatorluk coğrafyası içerisindeki Balkanlardan Orta Asya'ya, Kırım'a, Ortadoğu'ya, Kafkasya'ya kadar kimi Müslüman topluluklar Anadolu'ya göç etmiş ve kendi etnik varlıklarıyla beraber Türk ulusal kimliği potasında bir varlığı kabul etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran elitlerin hedefi, Osmanlı'nın çok kültürlü ve çok milletli mirasını seküler bir devlet ve toplum aracılığıyla modernleşmiş ve homojenleşmiş Türk milleti altında birleştirmektir (bk. Çolak, 2006: 591). Buna karşın Bakiner kurucu kadronun ortak bir vatandaşlık olarak tanımladığı Türklük olgusunun, güneş dil teorisi ve Orta Asya'yı temel alan kökler gibi politikalarla beraber etnik Türklük olgusunun egemenliğine girdiğini belirtmektedir (bk. Bakiner, 2013: 700). Bu, bir anlamda kökleri Osmanlı'dan çok çok daha önce var olan bir ulusun devamı olma iddiasını da beraberinde taşımaktadır. Bu açıdan baktığımızda Çanakkale Savaşı, bu köklü milletin neredeyse adı sanı duyulmayacak bir şekilde yitip gitmesi karşısında son bir direniş olarak belirmiş ve bir diriliş olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu devamlılığın ortak bir vatandaşlık kimliğini işaret eden Türklük açısından da bir var oluş anlamı vardır. Bu da, Çanakkale Savaşı esnasında daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturacak ve Türk ulusal kimliği altında toplanacak tüm etnik unsurların yan yana, omuz omuza savaşa girmiş ve birbiriyle kaynaşmış olmasıdır. Bir diğer deyişle, etnik olarak Türk olanlarla beraber diğer etnik unsurlar da kanlarını bu ortak Türk ulusal kimliği için akıtmışlardır.

Burada üzerinde durulan devamlılık ve kopuş, birbirini destekleyecek bir şekilde ulus-devlet politikası dâhilinde belli süreler idame ettirilebilse de Çolak'a göre özellikle 90'lı yıllardan itibaren yükselen kimlik politikalarına karşı bir seçime gitme zarureti doğmuştur. Bu aşamadan itibaren özellikle Çanakkale Savaşı anlatılarının siyasal alana eklenmesinde billurlaşan bir mücadelenin patlak verdiğini görmekteyiz. Çolak'a göre Osmanlıcı perspektif, Osmanlı'nın Müslüman bakiyesini merkeze alan İslam endeksli kimlik kurgusunu özellikle kimlik taleplerinin karşısına oturtmaktadır (bk. Çolak, 2006: 592-595; Maessen, 2014: 317-318). Bunun en yalın hali, Türk ulus-devletinin iktidar mekanizmasının resmi temsilcilerinin bayrağın kırmızı renginin sadece Türk kanını temsil etmediğine, onun içinde Kürt, Boşnak ve Arap kanının da olduğuna dair ifadelerinde billurlaşmaktadır (bk. Maessen, 2014: 318-319). Burada yükselen kimlik politikalarına karşı devlet mekanizması ulusal kimlik sınırlarını İslam tabanında genişleterek ve ortak bir kurucu miti bu doğrultuda işleyerek yanıt verme çabası gütmektedir. Çanakkale Savaşı, etnik olarak Türk olanların destanlarını oluşturan Ergenekon, Göktürk gibi destanlara nazaran yükselen kimlik taleplerine daha net ve kapsayıcı yanıtlar verebilmektedir. Nihayetinde savaşta Araplardan ve Kürtlerden de oluşan birliklerin varlığı bilinmektedir. Sembolik şehitlerde de kimlik taleplerinin yoğunlaştığı coğrafyalara ait yer ve kişi isimleri bulunmaktadır. Böylelikle Osmanlı bakiyesini İslam kurgusu içerisinde bir millet olarak tanımlama eğilimi güden Osmanlıcı tahayyül, ulusal kolektif bellekteki Çanakkale Savaşı anlatılarını özellikle yükselen kimlik taleplerine karşı bir kurucu mit olarak işaret etmekte ve buradan kök bulacak, içinde kurucu liderin de yer aldığı bir ortaklık hissiyatı, buradan evrilecek bir ulusal bilinç ve ulusal kimlik yaratmaya çalışmaktadır.

Son olarak, anlatıların bir bölümünü oluşturan hümanizm dokusundan hareketle Atatürk'ün ve Türkiye'nin barışa dair perspektifinin özellikle ders kitaplarında neredeyse Çanakkale Savaşları'na dair anlatıların arkasına eklenmiş olduğuna dikkat çekmemiz gerekmektedir. Burada Atatürk'ün “Yurtta barış, dünyada barış” söylemine yer verilmekte, onun savaşın ulusun yaşamı için bir zaruret olması haricinde bir cinayet olduğuna dair yaklaşımı işlenmekte, devletimizin dönem içerisinde barışçı siyasetinin bir sonucu olarak Milletler Cemiyeti'ne girişimiz anlatılmaktadır (bk. Ülker, 2014: 157; 159; Arslan, 2012: 197). Burada özellikle Anzaklar ve Türklere dair cephe anlatıları Türklerin aynı zamanda çağdaş dünyanın bir üyesi olduğuna dair algının da üretilmesi amacıyla gütmemektedir. Savaş gibi en barbar içgüdülerin ortaya çıkabileceği ortamda Türk askeri temiz savaş örneği, hatta daha fazlasını göstermiş ve düşmanlarının dahi takdirini kazanmıştır. Nitekim Türkler bir zaruret halinde bu savaşa girmiştir, ancak her daim barışı savunan bir çizgide yer almaktadırlar. Çoğunlukla Çanakkale Savaşı'nın bu ağır yüküyle beraber barış vurgusunun ele alınması hem devletin bir politik kültürü olarak barışı, hem de Türk insanının bir değeri olarak barışı birbirine eklemlenmekte ve politik kültüre referans olan kolektif bellek anlatısı örneği sunmaktadır (bk. Langenbacher, 2010: 25-26). Bir anlamda Türk ulus-devletinin ve dolayısıyla Türk ulusal kimliğinin kendini dışarıya karşı kurgulayışı öncelikle birlikte var olma, dostluk ve barış temellidir. Nitekim Atatürk'ün savaşın yıldönümünde “evlatlarını uzak diyarlardan” gönderen annelere yönelik yaptığı çağrı da barış anlatısını destekler nitelikte tarih yazımında yerini almakta ve ulusun kurucu liderinin ağzından Türklerin barış perspektifinin bir kanıtı olarak sunulmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada öncelikle kolektif bellek kavramı üzerinde durulmuştur. Kavramın bugünden düne kurulan ve böylelikle bugünün sosyal ve siyasal gereklerine göre yapılandırılan halinin kolektif kimlikler açısından ne derece işlevsel olduğunun altı çizilmiştir. Nitekim bir kolektif birlik olarak ulusu kapsayan bellek anlatılarının benzer derecede ulusal bir kimlik için kurucu bir rol üstlendiği ifade edilmiştir. Buradan hareketle özellikle Türk ulusal kimliğinin kuruluşu ve yeniden üretilmesi süreçlerinde Çanakkale Savaşı anlatılarının önemi üzerinde durulmuştur. Bu anlatıların kurucu rolü hakkında bir tartışma yürütürken özellikle resmi tarih yazımının önemli kaynaklarından biri olan örgün eğitim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarında Çanakkale Savaşı'nın kurgulanışı ve sunuluşu dikkate alınmıştır. Sonuç olarak, Çanakkale Savaşı'nın resmi tarih yazımı içerisindeki konumlanışından hareket ederek Türk ulusal kimliğinin inşası ve yeniden üretilmesinde bir dinamik anlatı olarak savaşın kurucu bir rol üstlendiği ortaya konmuştur.

Kaynaklar

Ahmad, F. (2015). “Çanakkale 1915: Ulus-devlet yolunda gurur momentleri Feroz Ahmad ile Söyleşi” içinde (ed. Z. Güler) İlgale Direnen Çanakkale. Sf: 13-20. Yazılama: İstanbul

Assmann, A. (2008). “Transformations between History and Memory” içinde *Social Research* Vol75 : No 1. sf: 49-72.

- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek*. Ayrıntı: İstanbul
- Bakiner, O. (2013). “Is Turkey coming to terms with its past? Politics of memory and majoritarian conservatism” içinde *Nationalities Papers*, Vol. 41, No. 5, sf: 691 -708
- Barnier, A. J. & Sutton, J. (2008). “From individual to Collective memory: Theoretical and empirical perspectives” içinde *Memory*. 16 (3), sf: 177-182. Psychology Press: Taylor and Francis Group.
- Başaran, N. L. (2015). “Savaş Osmanlı İmparatorluğu’nun kaderi miydi?” içinde (ed. Z. Güler) *İşgale Direnen Çanakkale*. sf: 20-47. Yazılama: İstanbul
- Bilgin, N. (2013). Tarih ve Kolektif Bellek. Bağlam: İstanbul
- Boyer, P. (2015). *Anılar Ne İşe Yarar? Hatırlamanın Biliş ve Kültürle İlgili İşlevleri*. içinde Zihinde ve Kültürde Bellek. 5-36. İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Collier, M. (2003). *Italian Unification: 1820-71*. Heinemann: UK.
- Coser, L.A. (1992). *Introduction: Maurice Halbwachs 1877-1945*. içinde On Collective Memory. 1-34. The University of Chicago Press: US.
- Çağla, C. (2007). “Renan, Irk ve Millet” içinde *Cogito-Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, sayı: 50. Sf: 47-54
- Çağla, C. (2007). “Bellek Üstüne Düşünmek” içinde *Cogito- Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, sayı:50. sf: 217-233.
- Çolak, Y. (2006). “Ottomanism vs. Kemalism: Collective memory and cultural pluralism in 1990s Turkey” içinde *Middle Eastern Studies*, 42:4, 587-602
- Erdoğan, Ş. B. (2013). Toplumsal Bellek ve Medya: Toplumsal Hatırlatma ve Unutturma Biçimleri (Seksenler TV Dizisi). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi SBE Radyo, TV ve Sinema Ana Bilim Dalı
- Güler, A. (2015). “Çanakkale’ye dair üç evre, üç yaklaşım” içinde (ed. Z. Güler) *İşgale Direnen Çanakkale*. sf:248-262. Yazılama: İstanbul
- Güler, Z. (2015). “Çanakkale’de anılardan tarihe hafıza ve mekân” içinde (ed. Z. Güler) *İşgale Direnen Çanakkale*. Yazılama: İstanbul. sf: 47-107
- Halas, E. (2008). “Issues of Social Memory and their Challenges in the Global Age” içinde *Time & Society* .vol. 17. No. 1. sf: 103–118
- Halbwachs, M. (1992). On Collective Memory. The University of Chicago Press: US.
- Harris, C. B. & Paterson, H. M. & Kemp, R. I. (2008). “Collaborative recall and Collective memory: What happens when we remember together?” içinde *Memory*. 16 (3), sf: 213-230. Psychology Press: Taylor and Francis Group.
- Heller, A. (2001). “A Tentative Answer to the Question: Has Civil Society Cultural Memory?” içinde *SOCIAL RESEARCH*, Vol. 68, No. 4. Sf: 1031-1040.

Karadağ, N. (2008). "Toplumsal Belleğin Sinematografik Sunumu". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Langenbacher, E. (2010). "Collective Memory as a Factor in Political Culture and International Relations" içinde (ed. E. Langenbacher & Y. Shain) *Power and the Past*. sf: 13-50. Georgetown University Press: Washington.

Lebel, U. (2009). "Exile from national identity: memory exclusion as political" içinde *National Identities*. Vol. 11, No. 3, 241-262.

Maessen, E. (2014). "Reassessing Turkish National Memory: An Analysis of the Representation of Turkish National Memory by the AKP" içinde *Middle Eastern Studies*, 50:2, sf: 309-324.

Misztal, B. A. (2010). "Collective Memory in a Global Age Learning How and What to Remember" içinde *Current Sociology*. vol. 58(1), sf: 24-44.

Narvaez, R. F. (2006). "Embodiment, Collective Memory and Time" içinde *Body & Society* Vol. 12(3): 51-73.

Nora, P. (2006). *Hafıza mekanları*. Dost Kitabevi Yayınları: Ankara

Olick, J. K. (2006). "Products, Processes, and Practices: A Non-Reificatory Approach to Collective Memory" içinde *Biblical Theology Bulletin: Journal of Bible and Culture*. vol.36. no.1. sf: 5-14.

Özakman, Y. (2008). *Diriliş*. Bilgi yayınevi: Ankara

Özdemirci, E. G. (2012). *Ortak Bellek ve Sinema: 1990 Sonrası Fransız ve Amerikan Sinemasında 68 Kuşağı Nostaljisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi SBE -Radyo Tv Sinema Ana Bilim Dalı.

Renan, E. (1996). "What Is a Nation?", trans. Martin Thom, in *Becoming National: A Reader*, eds. Geoff Eley and Ronald Grigor Suny (Oxford/New York: Oxford University Press, 1996) sf: 41-55

Roediger, H. L. & Zaromb, F. M. & Butler, A. C. (2015). "Kolektif Belleğin Şekillendirilmesinde Tekrarlanan Hatırlamanın Rolü" içinde (ed. P. Boyer ve J. V. Wertsch) *Zihinde ve Kültürde Bellek*. sf: 175-216. İş Bankası Yayınları: İstanbul.

Rusu, M.S. (2013). "History and Collective Memory: the Succeeding Incarnations of an Evolving Relationship" içinde *Philobiblon*. vol. XVIII. No. 2.

Schudson, M. (2007). "Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri" içinde *Cogito-Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, sayı:50. sf: 179-199.

Seniavskii, A. S. & Seniavskaia, E. S. (2010). "The Historical Memory of Twentieth-Century Wars as an Arena of Ideological, Political, and Psychological Confrontation" içinde *Russian Studies in History*. Vol. 49, no. 1, sf: 53-91

Sönmez, S. (2012). *Toplumsal Bellek ve Sinema: Türkiye Sinemasında Travmatik Temsiller*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tezcan, E. & Bilgin, N. (2013). "Örgütsel Kimliğin İfadesi Olarak Kolektif Bellek" içinde (ed. N. Bilgin) *Tarih ve Kolektif Bellek*. Bağlam: İstanbul.

Tint, B. (2010). “History, memory, and intractable conflict” içinde *Conflict Resolution Quarterly*. Vol. 27. No. 3. Sf: 239-256.

Vural, N. B. (2011). *78 Kuşağının Toplumsal Belleği ve Tecrübesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Mimar Sinan GSÜ-SBE- Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Sosyoloji ve Genel Metodoloji Programı.

Wang, Q. (2008). “On the cultural constitution of Collective memory” içinde *Memory*. 16 (3), sf: 305-317. Psychology Press: Taylor and Francis Group.

Whitling, F. (2009). “Memory, history and the classical tradition” içinde *European Review of History—Revue europe 'enned'Histoire*. Vol. 16, No. 2. sf: 235–253.

Wertsch, J. V. (2015). “Kolektif Bellek” içinde (ed. P. Boyer ve J. V. Wertsch) *Zihinde ve Kültürde Bellek*. sf: 149-174. İş Bankası Yayınları: İstanbul

West, B. (2008). “Enchanting Past: The Role of International Civil Religious Pilgrimage in Reimagining National Collective Memory” içinde *Sociological Theory*. 26:3. Sf: 258-271

Yılmaz, A. (2011). “Bellek Topografyasında Özgürlük: Gelibolu Savaş Anıları ve Mekansal Bir Deneyim Olarak Hatırlama” içinde (ed. L. Neyzi) *Nasıl Hatırlıyoruz*. İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul. sf: 187-216.

Ders Kitapları

Ürküt, M. (2013). *İlköğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8 Ders Kitabı*. NETBİL:İstanbul

Ürküt, M. (2015). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı*. ATA Yayıncılık: Ankara.

MEB (2015). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*.

MEB (2014). *Ortaöğretim Tarih 10*.

Yılmaz, A. (2015). *Ortaöğretim Tarih 10. Sınıf*. EKOYAY:Ankara

T.C. Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını (2012). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi-I*. Anadolu Üniversitesi: Eskişehir

Tüysüz, S. (2013). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı Birinci Kitap*. Tuna: Ankara.

Tüysüz, S. (2015). *İlköğretim 8 Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*. Tuna: Ankara.

MEB (2013). *Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi 12*. MEB: Ankara

Arslan, M. M. (2012). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*. Anıttepe Yayıncılık: Ankara

MEB (2012). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*. MEB: Ankara.

Ülker, S. (2014). *İlköğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8 Ders Kitabı*. Semih Ofset: Ankara.